

K VPRAŠANJU SODOBNOSTI V UMETNOSTI

Težko da je že katera doba s tako vnemo razpravljala o vprašanju sodobnosti kakor današnja. Nobene besede ne slišimo danes tolikokrat kakor prav besedo sodobnost. Vse, od obleke, zunanjega načina življenja do ustvaritev duhovne kulture naj bi bilo sodobno. Kdor ni sodoben — tako smo prepričani vsi — stori najbolje, ako čimprej odide v svoj grob.

Danes se ne sprašujemo več, ali je ta ali ona misel pravilna oziroma zmotna, ne več, ali je ta ali ona stvar dobra ali slaba, marveč nas v prvi vrsti zanima: ali je ali ni — sodobna. Prav tako sodimo pomembnost in vrednost človeka navadno po tem, da ugotovljamo, koliko je sodoben. Tako se dogaja, da zavračamo mnoge dobre stvari, češ da niso sodobne, da so stare, medtem ko nasprotno pojemo slavospeve vsemu, o čemer mislimo ali se nam vsaj dozdeva, da je sodobno.

Vse to je značilno znamenje današnjega časa. Podoba je, da obožujemo le še trenutek in da smo izgubili smisel in čut za vrednote, za tisto, kar je občeveljavnega in trajnega. Človek se ne more več ubraniti vtisa, da je sodobnost postala nekakšna časovna manija in nevarna moda.

Vendarle pa bi bila tudi nasprotna, konservativna skrajnost mišljenja prav tako napačna. Čeprav namreč čutimo veliko resničnost tistega dobro znanega izreka, češ da »ni nič novega pod solncem«, nam ves razvoj človeškega rodu kaže vendarle tudi ogromne razlike gledé na razne dobe, ki jih prav zato imenujemo z različnimi imeni kakor na primer — na splošno — stari, srednji in novi vek, ali — še ožje — antična, klasična, gotska, romantična doba in podobno. Vse te spremembe in razlike so nam razumljive samo iz duha posameznih dob in nam hkrati pričajo, da je dejansko v vsakem času nekaj, česar v drugem času ni bilo in kar je torej glede nanj v resnici so-dobno.

Tistemu modnemu pojmovanju sodobnosti, ki je docela površno, moremo zato postaviti nasproti tudi še drugo, globlje pojmovanje sodobnosti, ki je v resnici aktualno in izvira iz edinstvenih potreb današnjega človeka. Vsi čutimo, da nam to, kar je ustvarila preteklost, ne more več zadostovati v celoti oziroma v vsem, dasi moramo seveda upoštevati in spoštovati izročilo prejšnjih rodov. V tej problematiki sodobnosti je vzrok, je tista skrivnostna sila, ki móra današnjega človeka, da išče vsepovsod novih poti, podobo življenja, ki jo bo lahko imenoval — svojo.

Nič čudnega ni, da se je zato začelo toliko razpravljati o sodobnosti tudi v umetnosti, saj je umetnost v našem duhovnem življenju nekaj nepogrešljivega in bistvenega, lahko bi celo rekli osrednjega, prav tako kakor n. pr. religija ali pa filozofija. Tudi tukaj moremo opazovati, kako nekateri pojmujejo sodobnost v umetnosti le kot nekaj

zunanjega, a drugi kot usodni problem današnjega estetskega ustvarjanja. Tudi v umetnosti srečujemo večkrat samo gesla, kričavost in modo, to je tisto strujo, kateri je »sodobnost« le plašč, da z njim pokrije svojo vsebinsko revščino in oblikovno neznanje. Mnogim je sodobnost zavestna tendenca, namesto resničnost, ki izvira iz notranjega spoznanja in doživetja.

Ne da bi se spuščali v razglabljanje o tem, kaj je danes sodobno, ali celo poskušali konkretno naštevati n. pr. vse motive, ki sodijo oziroma ne sodijo v sodobno umetnost, se hočemo v okviru tega spisa dotakniti le vprašanja sodobnosti v umetnosti na splošno, to je: ogledali si bomo, v čem je prav za prav jedro tega problema.

Prav gotovo je zmotno tisto čisto zunanje in skorajda dobesedno pojmovanje sodobnosti, po katerem naj bi bilo sodobno le tisto, kar dandanes nastaja. Zlasti po vojski, torej v času, ko se je sedanost najhuje prepirala s preteklostjo, s tako imenovano tradicijo ali izročilom, smo doživeli kaj čudne primere. Pisatelji, ki so trdili o sebi, da so sodobni, so odklanjali vse one, ki so pisali pred njimi, češ da niso več sodobni. Gledališki kritiki so odklanjali celo Shakespearea, ki je star vendar že nad tristo let in potemtakem ne more biti sodoben.¹ Vzgojitelji so se pritoževali, ker se v nekaterih gimnazijah še vedno bere na primer Homer oziroma klasiki sploh. Vse to je nesodobno in spada med staro šaro — se je govorilo.

Da je takšno pojmovanje sodobnosti v umetnosti — in v kulturi sploh — plitko, ni treba posebej poudarjati. To, da nekdo v teh časih živi in ustvarja, vendar še ne more biti merilo in dokaz, da je njegovo delo sodobno. Kaj pa tisti umetniki, ki so, kakor pravimo, prehiteli svoj čas in jih je odkrila šele bodočnost? Ali pa epigoni, to je tisti, ki posnemajo vzore minulih dob, ne glede na to, da jim v stvarilnem pogledu niso kos? Vse to jasno kaže, da moramo jedro vprašanja o sodobnosti v umetnosti iskati drugje.

¹ Kot značilen zgled navajam naslednje odstavke iz »Gledaliških fragmentov«, ki jih je priobčil v LZ (1929, str. 538 sl.) Bratko Kreft:

»...mislím, da Shakespeare v 20. stoletju, v dobi popolnoma druge vsebine, oblike in smeri, ni vseskozi merodajen, da bi lahko odtehtaval mnoge avtorje bližnje preteklosti kakor sodobnosti.

V Shakespeare-a se zabubati, kakor smo se zabubali mi, se pravi, bežati pred sedanostjo. In to se je tudi zgodilo. Svetovni odri so sicer skušali z raznimi atrakcijami Shakespearea modernizirati (Hamlet v fraku! op. por.), ga hoteli sodobnemu človeku približati, toda Shakespeare ostane Shakespeare.

Zato jaše naš gledališki repertoar Shakespearea, ker on je priznana veličina — preteklih, daljnih stoletij... Shakespearea bo sploh treba odložiti. Dovolj nam ga je.« (O. c. str. 540.)

Vendarle pa moram k temu dodati, da je B. Kreft zdaj že precej drugačnega naziranja, kakor se da razbrati iz njegovega članka »O novi umetnosti«, priobčenega nedavno v hrv. književni reviji »Dani i ljudi« (I., br. 1, str. 9). Tam beremo (v prevodu): »Za marsikaterega kritika (pisatelj misli na današnjo socialno kritiko) je neprijetno odkritje, da so bili Shakespeare in... priljubljeni Marksovi pisatelji, da je Gorki pozval nove ruske dramatike, naj se uče pri Shakespeareu...«

Prav tako kakor omenjeni vidik je zmotno tudi naziranje, češ da je umetnost sodobna le toliko, kolikor upošteva sodobno snov. Danes je v ospredju socialno vprašanje. Zato mnogi mislijo, da je le tako imenovana socialna umetnost zares sodobna. Tako imenovana pravim zaradi tega, ker tako mislijo predvsem tisti »umetniki«, ki razen nepristne »socialne« tendence in motivov ne razodevajo nikakega socialnega duha — ne glede na to, da zgolj snovno obnavljanje življenja še ni umetnost. Resnične socialne umetnosti ne moremo zanikati, razen če se postavimo na preživelo stališče larpurlartizma, ki trdi, da je umetnost sama sebi namen. A dejstvo je in tega dejstva danes tudi socialno usmerjena kritika, kolikor ji je do prave umetnosti, ne zanika, marveč ga sama graja: da namreč večina današnjih, zgolj modnih socialnih umetnikov pojmuje te stvari »popolnoma prostaško, realistično-plitko, ordinarno-tendenciozno in propagandistično-prigodno«, kakor jih je zelo dobro označil n. pr. Milan Bogdanović v reviji »Danas« (I., br. 1, str. 45).

Samo po sebi je umevno, da mora iti umetnost s časom in vsaka prava, resnična in živa umetnost ne samo gre z njim, marveč je dejansko celo njegova najbolj prečiščena podoba, resnično »ogledalo časa«. Da nastaja umetnost vedno sredi živih življenjskih tokov, ne pa morda v kakšnem od življenja daleč odmaknjenem zatišju, dokazuje ves njen razvoj od najstarejših časov. Najmočneje pa se to vidi iz izpovedi velikih umetnikov samih, kakršno nam je dal na primer Ivan Cankar, ki je izpovedal o svoji umetnosti: »Ne v areni literature, v areni življenja sem stal.«

Toda ali je potemtakem sodobna samo tako imenovana borbena umetnost? Nikakor ne. Umetnost vobče ni nikoli direktno borbena ali tendenčna bodisi v socialnem, političnem ali ideološkem smislu, ker pač ne izraža gesel ter ne propagira, ampak prikazuje življenje. Prava umetnost zmaguje vedno le z živim zgledom življenjskega simbola, z notranjo prepričevalnostjo življenjskega etosa in lepote.

Prav tako ni sodobna samo tista umetnost, ki jo navadno imenujemo kolektivno, zato ker se bavi z družbenimi vprašanji in prikazuje življenje v njegovi socialni problematiki in časovni širini. Kaj je sploh socialno? Ali ni tudi človek — kakor je nedavno pravilno pripomnil Juš Kozak (LZ, 1934, 199) — ki se ukvarja s svojo notranjostjo, prav tako lahko socialen umetnik in je njegovo delo prav tako pomembno za vso človeško družino kakor dela umetnika s svojimi socialnimi motivi?

Sploh se poudarja potreba sodobnih snovi in motivov v umetnosti. Nedvomno je važno in pomembno, čeprav ne toliko umetniško, kolikor idejno, kakšen svet oblikuje umetnik v svojih delih. Vendarle se nam takoj pokaže, da je motiv v umetnosti samo drugotnega pomena. Poglavitni smisel dajeta namreč umetnosti občutje in izraz, vsebina in oblika.

Kakor ne more biti nečasovne ali tako imenovane »večne« umetnosti, tako tudi ne more biti absolutno časovne, torej tudi ne izključno sodobne umetnosti. Prvič je že pojem časovnosti sam na sebi relativen in omejen. Pa tudi človekovo razmerje v občestvu nasprotuje temu. Človek je le člen v sklenjeni verigi človeškega rodu. Dasi vsakdo teži za razodetjem samega sebe in svoje edinstvenosti, vendarle ne more nihče zatajiti pečata svoje človečnosti. Prav po nečem najbolj bistvenem smo vsi ljudje eno ali bolj enaki med seboj. Isto velja za posamezne dobe v zgodovinskem razvoju. Vsaka ima sicer svojo podobo, a nobena ni popolnoma razumljiva brez druge: skozi vse je vidna sled iste človekove poti. Tudi umetnost vedno teži za to objektivacijo življenja, za občečloveškim, najsi tudi po drugi strani — po svoji snovi in slogu — razodeva še tako izrazito časovne poteze. Čim močnejša je umetnost, v tem večji meri premaguje čas. Ona je, kakor pravi Župančič, »mogočen plamen (, ki) iz davnine šviga, | vekove preletel je koprne — ker neprekinjena drži veriga | iz zarje v zarjo in od dne do dne...«

Kako bi sicer mogli doživljati in uživati na primer dela preteklih dob, Danteja, Shakespearea, Dostojevskega, sploh vse, kar so ustvarili prednamci? Ali bi ne bile danes mrtve pesmi Prešernove in drugih naših starejših pesnikov? In nasprotno: Kako bi mogli pričakovati, da se bodo tudi dela sedanjega časa ohranila za bodočnost?

Smisel sodobnosti torej ne more biti v nečem ekskluzivnem, zgolj časovno veljavnem.

Da ne smemo gledati sodobnosti v umetnosti samo in tudi ne v prvi vrsti v snoveh, nam more pojasniti posebno primerjava med tako imenovanimi »sodobnimi« in »zgodovinskimi« strujami v umetnosti. Na splošno prevladuje mnenje, da je sodobna le tista umetnost, ki oblikuje vnanje življenje sedanjih dni, medtem ko se na primer umetniška dela z zgodovinskimi snovmi odklanjajo kot nesodobna, romantična, kakor pravijo le-ti »sodobniki«. Potemtakem bi bil sodoben — da prenesemo primero v jezik umetnostnih slogov — realizem, medtem ko bi romantika slej ko prej pomenila le neke vrste larpurlartizem in beg iz življenja. Kako je takšno mišljenje nevzdržno, naj pokaže nekaj primerov.

Poglejmo na primer romantiko! Ali mar romantika, ki se je obračala tako rada v davnino, v narodovo preteklost ter je slikala in oživljala davne, zlasti heroične ideale, res ni bila »sodobna«? Prav ta njena retrospektivnost — kakor imenujemo v estetskem jeziku pogled nazaj — je značilna za ono dobo, zaradi česar je tudi romantična umetnost kot njen izraz bila popolnoma sodobna. A tu ne gre samo za neko stilno oznako. Prav po njenem življenskem pomenu, ki ga je ta umetnost dejansko imela, se da sklepati, da je naša trditev pravilna. Spomnimo se na primer, da navedem tudi konkretne vzglede, samo poljske romantične književnosti, Slowackega, Mickiewicza in — v novejši dobi — Sienkiewicza ali Wyspiańskiego, ki so vsi poveličevali in umetniško

oblikovali davno minulo preteklost, s čimer pa so imeli največji vpliv ravno na sodobno življenje svojega naroda: budili so v njem življenjski optimizem in krepili vero v bodočnost.

Isto bi mogli ugotoviti pri drugih narodih in tudi pri nas Slovencih. Treba je omeniti samo prelepi »Krst pri Savici«, ki je veren izraz Prešerna in njegovega časa, torej njegove sodobnosti, dasi je zunanji motiv pesnitve vzet iz dobe pokristjanjenja Slovencev. Ali pa, če vzamemo zgodovinske spise Tavčarjeve, Jurčičeve in drugih naših pripovednikov: saj to vendar niso — kljub vsej umetniški primitivnosti — samo za zabavo napisane storije, marveč so izraz časa, v katerem so nastali. Zakaj je napisal n. pr. Levstik (po Jurčiču) svojega »Tugomera«? Mar ne zato, da bi duhovno krepčal ter budil idealizem ter ljubezen do domovine v srcih Slovencev-sodobnikov, ki so živeli okrog njega, to je sredi môre nemškega pritiska? Čeprav sega delo v prve početke naše zgodovine, je bilo vendarle najsodobnejši izraz prebujajoče se narodne misli v pisateljevi dobi. Isto velja tudi za današnji čas. Tudi danes se umetnost rada zamika v zgodbe preteklosti, ne da bi zaradi tega — nujno — ne bila sodobna. Omenim naj le nekatere zgodovinske romane Ivana Preglja (Tolminci, Plebanus Joannes), ki so kljub svojemu zgodovinskemu obeležju značilni za socialno, duhovno in estetsko prizadevanje povojne dobe.

A ne samo nazaj, tudi v bodočnost lahko seže umetnost, za kar imamo v naši književnosti najlepši primer v Mencingerjevem tako imenovanem utopičnem romanu »Abadon«. Ta roman, čigar dejanje se godi v prihodnosti, je dejansko tako veren izraz časa, v katerem je bil napisan, da bi lahko ugotovili letnico njegovega nastanka, ako bi nam ne bila znana. Ali umetnost duha svoje dobe izraža s pomočjo realistično-časovne, romantično-zgodovinske ali utopično-prihodnje (futuristične) snovi, je vseeno. To je bolj ali manj odvisno od umetnikovega osebnega temperamenta. Pri simbolizmu, kamor moramo šteti dela, kakršno je na primer Cankarjeva »Lepa Vida«, pa vidimo celo, da za umetnost večkrat ne obstajata ne prostor ne čas.

Da je tako, se da dokazati še z druge strani. Dejansko je namreč proces umetniškega ustvarjanja v vseh primerih isti. Naj umetnik oblikuje sodobno, torej »resnično« snov, ali zgodovinsko, oziroma prihodnjo, torej po mnenju nekaterih »neresnično« snov — v vsakem primeru je njegova naloga ista: da poda to življenje z estetskimi sredstvi, torej resnično v umetniškem, ne konkretnem pomenu. V vsakem primeru ustvarja umetnik dejansko iluzijo ali boljše irealnost in so potemtakem tudi tako imenovana »realistična« dela v resnici samo proizvod umetnikove stvarilne domišljije. Če bi na primer pisatelj zgodovinskih romanov le obnavljal zgodovinsko snov in pripovedoval to, kar je bilo, bi ne bil pripovednik, marveč zgodovinar ali kvečjemu fabulist. In če bi pisatelj sodobnih motivov samo poročal o tem življenju, oziroma ga »fotografiral«, ne pa ga stvarilno-estetsko oblikoval, bi bil samo reporter, ne umetnik. Umetnost ravno ni gol posnetek

življenja. Življenje je v resnici samo material umetnosti. Čim višja je umetnost, tem dalje je od vsakdanje, konkretne resničnosti. Umetnost je poseben svet, v katerem se življenje zrcali v svoji najčistejši, dematerializirani podobi. Tako umetnost deluje in vpliva na nas estetično; in le po čarovni moči lepote more dvigati v nas tudi etičnega, socialnega in religioznega duha, skratka voditi naše življenje. »Lepota je ethos umetnine«, pravi Anton Vodnik (»Pesem in ti«, DS 1924, 32).

Iz tega vidimo, da je snov, zgodba, motiv ali vnanje dejanje v umetnosti zares nekaj drugotnega. Prava življenjska vsebina njena pa se nam razodeva iz človečnosti posameznega umetniškega dela, iz občutja in idejnega poudarka ter zlasti iz oblikovnih sredstev, s katerimi skuša umetnik v nas obuditi iluzijo življenja. To dvoje, vsebinska komponenta in lepota oblike se v sleherni umetnini združuje v simbol človeške bitnosti. Ta simbolni pomen je tisti, v čemer se je vsaka sodobnost, to se pravi: vsako enkratno resnično življenje najiskreneje razodelo in se v njem in po njem ohranilo za vse čase. Umetnost, ki je tako zelo »sodobna«, da ne more pretresti človeških duš v vsaki dobi, pa zaradi svoje personalistične subjektivnosti pogreša prav tistega, kar je za vsako veliko umetniško delo bistveno: občečloveške pomembnosti in veljavnosti.

VIDA TAUFER

MAGDALENA

(Srečanje z Jezusom)

I

Večer šepeče rahlo, kakor Bog,
in vsepovsod je v zraku mesečina;
spet tiho je zasanjal oljčni log,
le mene trga divja bolečina.

O, kam bi svojo trudno glavo dala,
tako je čudno velik čut srca;
že tisočkrat sem ga ljudem razdala,
a le še vedno v meni trepetala.

Kot ogenj lije čez prostore sanj,
drobi me, tare, pije moje sile.
Ne najdem cilja, polna sem spoznanj,
vse sence greha so me poljubile.